

Sim Broekhuizen & Gerard Müskens

Knelpunten in de kennis rond onze marterachtigen

Dat de Steenmarter tegenwoordig ook in de stad weet te overleven, betekent nog niet dat de Boommarter dat ook wel zal kunnen, hoeveel beide soorten ook gemeen hebben (foto: R. van Beek).

Een consequentie van de opmerkelijke verschillen tussen de inheemse marterachtigen in onder meer voedselkeuze, terreingebruik en voortplantingsfysiologie (Broekhuizen & Müskens, p. 166-168), is dat het lastig is verworven kennis van de ene soort toe te passen op een andere. Daarbij komt dat de meeste soorten voorkomen in zeer verschillende landschapstypen. Het gevolg van de verschillen tussen en de flexibiliteit binnen soorten is dat wat op de ene plaats wordt waargenomen soms niet strookt met het beeld dat op een andere plaats is verkregen. Anderzijds mag men niet zonder meer verwachten dat de grote flexibiliteit ten aanzien van landschappelijke verschillen en veranderingen waarmee de ene soort zo succesvol is, er bij een andere soort ook voor zal zorgen dat het effect van landschappelijke veranderingen wel zal meevallen. Dat de Steenmarter tegenwoordig ook in de stad weet te overleven betekent nog niet dat de Boommarter dat ook wel zal kunnen, hoeveel beide soorten ook gemeen hebben. Iedere soort zal weer op zijn eigen merites moeten worden onderzocht.

Verspreiding

Het verspreidingskaartje van de plaatsen waar Otters in 1938 en 1939 werden gevangen (Brouwer, 1940), kan gelden als het eerste verspreidingskaartje van een marterachtige op landelijk niveau. Eind jaren vijftig werd in het kader van een door Van Wijngaarden opgezet oecologisch-geografisch onderzoek van alle Nederlandse zoogdieren ook de verspreiding van de marterachtigen in kaart gebracht. Dit resulteerde in 1971 in de eerste verspreidingsatlas van alle Nederlandse zoogdieren (Van Wijngaarden et al., 1971).

Na het verschijnen van deze verspreidingsatlas is de landelijke registratie van waarnemingen van marterachtigen in het slop geraakt. In de jaren zeventig verschenen wel een paar regionale overzichten, zoals van Twente (Hoekstra, 1984) en oostelijk Zeeuws-Vlaanderen (Buijs & Sponselee, 1978). Het is echter spijtig dat juist in de periode dat op veel plaatsen Steenmarter, Boommarter en Otter voor lange tijd verdwenen, er zo weinig over hun verspreiding is vastgelegd dat zelfs correlatief onderzoek achteraf naar de oorzaken van dat verdwijnen niet mogelijk is. Alleen voor de

Das is de stand elke tien jaar systematisch geïnventariseerd (Wiertz, 1991).

In 1980 werd door de toen gevormde Contactroep Zoogdierinventarisatie het centraal bijeenbrengen van verspreidingsgegevens hervat. Dit leidde tot de Atlas van de Nederlandse Zoogdieren (Broekhuizen et al., 1992). Daarna stakte het landelijk bijeenbrengen van verspreidingsgegevens van veel zoogdiersoorten opnieuw. Het daarvoor opgerichte Biogeografisch Informatie Centrum van het Ministerie van LNV werd weer opgeheven en het Informatie- en Kenniscentrum Natuurbeheer beschouwt het niet als een van haar taken.

Rond een aantal marterachtigen is inmiddels echter een aantal actie- of studiegroepen ontstaan, zoals de Vereniging Das & Boom, de Stichting Otterstation Nederland en de Werkgroep Boommarter Nederland van de VZZ, terwijl het IBN-DLO voortging met het verzamelen van gegevens van dood gevonden Boommarters en Steenmarters. Hierdoor is van de Das, de Otter en de beide marters de verspreiding nu redelijk tot goed bekend, hoewel zich toch steeds weer verrassingen voordoen die aangeven dat ons beeld onvolledig is en bijstelling aan nieuwe

ontwikkelingen nodig blijft. Het onderzoek naar de uitbreiding van het areaal van de Steenmarter aan de hand van doodgevonden dieren door het IBN-DLO is inmiddels stopgezet.

Het wezenlijke knelpunt met betrekking tot onze kennis van de verspreiding van de marterachtigen is zeker niet dat het vergaren van de gegevens in feite stoelt op het enthousiasme van particulieren, maar dat er geen gewaarborgde structuur voor de continuïteit achter staat.

Van de kleinere marterachtigen wordt aangenomen dat, behoudens de Waddeneilanden, hun verspreiding landelijk is, al zijn er atlasblokken waaruit geen waarnemingen bekend zijn. Zij mogen zich niet verheugen in de gerichte aandacht van actie- en studiegroepen.

Aantallen

Mag de verspreiding van de marterachtigen in globale zin bekend zijn, anders ligt het met de aantallen. De dieren leven zo

verscholen, dat ze eigenlijk niet te tellen zijn. Alleen van de Das kan door intensieve observaties bij de burchten een beeld van het aantal bewoners worden verkregen. Voor de andere soorten zullen we het moeten doen met relatieve gegevens, b.v. door het tellen van keutels op vaste routes, het registreren van prenten bij uitgelegde geurstations of doorloop-kokers enz.

Voor zover de marterachtigen territoriaal leven kan per biotoop-type een schatting van hun potentiële aantallen worden gemaakt door extrapolatie van gevonden territoriumgroottes. Daarvoor moeten we wel zowel die territoriumgroottes als ook het beschikbare areaal kennen (Tamis et al., dit nummer). Die kennis is echter nog zeer beperkt. De thans daaraan ontleende aantalsschattingen zijn dan ook nog zeer globaal. Belangrijker is echter dat dit soort extrapolaties nog niets zegt over het feitelijk bewoond zijn van het potentiële areaal. Dit knelt temeer, omdat binnen de huidige prioritering van het soortenbeleid

van het Rijk een soort pas eventueel in aanmerking komt voor soortgericht beleid als er een achteruitgang in verspreiding of in aantallen is van meer dan 25% (Broekhuizen, dit nummer). Het is echter te vrezen dat op het moment dat een achteruitgang van 25% van het areaal duidelijk is geworden, de achteruitgang in aantallen al veel groter is.

Voor de kleine marterachtigen die niet strikt territoriaal leven ontbreekt zelfs de mogelijkheid van extrapolatie van territoriumgroottes. Omdat deze soorten met hun grotere aantal jongen per worp sneller de fluctuaties in de muizenstand volgen, zal een trendmatige achteruitgang bij deze soorten ook minder snel opvallen. Juist voor deze soorten is het nodig dat er steekproefsgewijze monitoring-programma's worden opgezet.

Terreingebruik

De marterachtigen zijn door het karakter en de omvang van hun leefgebieden typisch soorten die behalve in natuurgebieden ook in het agrarische gebied leefruimte moeten hebben. Veel natuurgebieden zijn te klein om alleen een levenskrachtige populatie te kunnen dragen en zulke populaties zijn dus afhankelijk van de aanwezigheid van soortgenoten in de aangrenzende 'witte gebieden'. In deze gebieden is de druk op de ruimte groot en voor het treffen van adequate maatregelen is het noodzakelijk het terreingebruik van de dieren te kennen. Zo kan het effect van wegen verschillend zijn, afhankelijk van de breedte van de weg en de wijze waarop de dieren op de wegen reageren. Brede wegen kunnen voor gevestigde dieren zo onaantrekkelijk zijn om over te steken, dat ze dat ook niet doen. Deze wegen gaan dan vanzelf als begrenzing van het leefgebied fungeren. Dieren die een nieuw leefgebied zoeken gaan wellicht anders met een weg en het landschap om. Over dit mogelijke onderscheid weten we bijna niets. Dit mag zeker als een knelpunt worden aangemerkt, omdat het de effectiviteit van mitigerende verkeersvoorzieningen raakt, maar ook de inrichting en effectiviteit van zogeheten ecologische verbindingzones en daarmee het concept van de Ecologische Hoofdstructuur.

Milieubelasting

Afgezien van de gechloroerde koolwaterstoffen (Leonards, dit nummer), is er weinig informatie over de belasting met

Hermelijn (*Mustela erminea*)

De Hermelijn is met zijn 30-40 cm lange lijf en een staart van 8-12 cm de op één na kleinste martersoort in Nederland. De kleur van de pels is in de zomer roodgeelbruin, terwijl de buik wit is. De staart heeft een zwarte punt. De kleuren grenzen op de flanken in een vloeiende lijn aan elkaar. In noord-Europa wordt 's winters de hele pels wit, in Frankrijk en Engeland maar voor de helft. Nederland ligt precies in het overgangsgebied: in het noorden komen vaker witte Hermelijnen voor dan in het westen en zuiden des lands.

Bij het wisselen van het seizoenskleed doet zich een merkwaardig fenomeen voor. De oorranden blijven in de zomer wit en in de winter blijven er, omgekeerd, bruine ringen rond de ogen, terwijl het lijf verder wit wordt (m.u.v. de staartpunt, die zwart blijft). Dit betekent dat de warmste plaatsen het langst bruin blijven en de koudste plekken eigenlijk nooit bruin worden. Welk mechanisme hierachter steekt is nog niet bekend.

Hoewel de Hermelijn op veel plaatsen in Nederland voorkomt, ontbreekt hij wellicht in de echt open gebieden, zoals grote delen van het veenweidegebied. Ook komt hij niet voor op alle Waddeneilanden.

Het voedsel bestaat voor een belangrijk deel uit muizen en konijnen, terwijl ook wel vogels gegeten worden. De Hermelijn staat vooral bekend als een echte konijnenvanger en komt dan ook overal voor waar deze soort voorkomt. Let wel: een Konijn is veel groter dan de Hermelijn. De vroeger – en ook tegenwoordig nog? – geregeld opduikende volksnaam 'muis-hondje' duidt misschien op z'n speciale behendigheid om kleine prooidieren te vangen. Het verschijnen van de Vos in de duinen heeft er waarschijnlijk toe geleid dat de Hermelijn in sommige duingebieden vrijwel is verdwenen. Hierbij is voornamelijk onduidelijk of dit een gevolg is van voedselconcurrentie of van het doden van Hermelijnen door de Vos.

De jacht op de Hermelijn is al gedurende een aantal jaren gesloten. In de nieuwe Flora- en Faunawet zal dat zo blijven!

Zoals bij vele andere soorten is het instandhouden van ruimtelijke variatie in het landschap waarschijnlijk ook voor Hermelijnen gunstig. Daarnaast kan aan specifieke maatregelen worden gedacht, zoals het laten liggen van takkenhopen.

Aangezien er weinig over de aantallen bekend is, bestaat er een grote behoefte aan informatie over de dichtheid van voorkomen. Hoewel er vermoedens zijn dat de aantallen achteruitgaan, is dit nog niet expliciet aangetoond. Daarnaast zou eens het vermoeden uitgezocht moeten worden in hoeverre Hermelijnen voorkeur zouden hebben voor iets drogere plaatsen dan waar de Wezel de voorkeur aan geeft.

Tekening:
Rutger Post/ InBeelding

toxische stoffen van de marterachtigen. Alleen van de Otter en de Das zijn enige gegevens bekend over belasting met zware metalen. Dat er voor de marterachtigen – evenals voor de meeste andere diergroepen – in het geheel geen monitoringprogramma voor (de effecten van) toxische stoffen bestaat, is een ommissie.

Gebrek aan monitoringprogramma's

In het algemeen kan worden gesteld dat, behoudens voor de Das, het gebrek aan monitoringprogramma's en de ondersteuning daarvan met ecologisch onderzoek het grootste knelpunt is bij het beheer en de bescherming van de marterachtigen. Het is zeer de vraag of de steeds meer marktgerichte insteek bij het beleid en het onderzoek daarvoor een oplossing kan bieden.

Literatuur

Broekhuizen, S., B. Hoekstra, V. van Laar,

C. Smeenk & J.B.M. Thissen, 1992. Atlas van de Nederlandse zoogdieren. 3de druk. Uitgeverij KNNV, Utrecht.

Brouwer, G.A., 1940. De uitroeiing van den vischotter (*Lutra lutra* L.) in Nederland aanstaande. De Levende Natuur 45: 18-25, 50-57, 84-91, 115-123.

Buise, M.A. & M.P. Sponselee, 1978. Zoogdieren, reptielen, amfibieën van O.Z.Vlaanderen. Vogelwacht Oost-Zeeuwsch-Vlaanderen De Steltkluut, Hulst.

Hoekstra, B., 1984. Twente, ontwikkelingen van de zoogdierfauna. Prov. Planologische Dienst van Overijssel, Zwolle.

Wiertz, J., 1991. De dassenpopulatie in Nederland 1960-1990. Rapport 91/6. Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Leersum.

Wijngaarden, A. van, V. van Laar & M.D.M. Trommel, 1971. De verspreiding van de Nederlandse zoogdieren. Lutra 13: 1-41, kaart 1-64.

Summary

Shortcomings of our knowledge: consequences for conservation and managing of populations of mustelids

The main shortcoming for the conservation and management of mustelid populations in The Netherlands is the absence of a longterm programme for collecting data about the distribution, numbers and toxic burdens. The related ecological research of habitat use under different circumstances and toxicological impact on a population scale should be investigated too.

Dr. S. Broekhuizen
G.J.D.M. Müskens
IBN-DLO
Postbus 23
6700 AA Wageningen

Aanbevolen literatuur

Broekhuizen, S., B. Hoekstra, V. van Laar, C. Smeenk & J.B.M. Thissen, 1992. Atlas van de Nederlandse Zoogdieren. 3e druk. Natuurhistorische Bibliotheek van de KNNV 56. St. Uitgeverij K.N.N.V., Utrecht. 336 p. ISBN 90-5011-051-7. Prijs: f 45,-.

Vooral informatie over voorkomen in heden en verleden.

Grzimek, B., 1975. Over martens en beren.

Het Spectrum, Utrecht/ Antwerpen. 160 p. ISBN 90-274-0810-6.

Algemene informatie over de levenswijze, samengesteld uit Grzimek's 'Het leven der dieren'.

Jonker, N., 1994. Kleine martens in de polder. Noordhollandse Zoogdierstudiegroep (NOZOS).

24 p. met veel illustraties. ISBN 90-74004-04-01. Prijs f 7,50. Verkrijgbaar bij VZZ.

Op beknopte wijze wordt informatie gegeven over de kleine marterachtigen, inclusief de Amerikaanse nerts, met veel tips voor maatregelen.

Lange, R., P. Twisk, A. van Winden & A. van Diepenbeek, 1994. Zoogdieren van West-Europa, Veldgids 8. St. Uitgeverij K.N.N.V./ VZZ, Utrecht. 400 p. ISBN 90-5011-077-0. Prijs: f 57,50.

Informatie per soort, over uiterlijk, biotoop, leefwijze, voedsel, voorkomen, bedreiging en beheer en met veel fraaie tekeningen en figuren.

Sleeman, P., 1989. Stoats and Weasels: Polecats and martens. Whittet Books, London. 119 p. ISBN 0-905483-75-8. Prijs 6,95 GBP.

Algemene informatie over leefwijze. Vlot geschreven.

Ijseling, M.A. & A. Scheygrond, 1943. De zoogdieren van Nederland. Deel I en II. Thieme, Zutphen. 530 p. 2e druk uit 1950 heeft 644 p.

Hoewel hier en daar verouderd, toegankelijk standaardwerk; zeer goed bruikbaar voor degenen die meer over de inheemse zoogdieren wil weten, met ook informatie die tegenwoordig minder in de literatuur wordt benadrukt, zoals over uiterlijk, fysiologie en verwantschap; wordt regelmatig antiquarisch aangeboden.

De meeste van de genoemde boeken en verdere inlichtingen zijn te verkrijgen bij de Vereniging voor Zoogdierkunde & Zoogdierbescherming (VZZ)
Emmalaan 41, 3581 HP Utrecht,
tel. 030-2544642, fax. 030-2518467,
giro 203737 (NL)/ p.r. 000-1486269-35 (B).
Voor VZZ-leden gelden gereduceerde prijzen.

Zo kunt u zich abonneren

U kunt zich abonneren op De Levende Natuur door gebruik te maken van deze bon of door de gevraagde gegevens op een briefkaart te schrijven, en deze op te sturen aan: Abonnementenadministratie De Levende Natuur, Noordereinde 60, 1243 JJ 's-Graveland (tel. 035-655 99 11)

Ondergetekende

naam: _____

adres: _____

postcode: _____

woonplaats: _____

abonneert zich m.i.v. heden op 'De Levende Natuur'

☐ à f 50,- per jaargang (6 nummers) (particulieren).

☐ à f 75,- per jaargang (bedrijven/instellingen).

Hij/zij ontvangt voor de betaling t.z.t. een acceptgirokaart.

handtekening: _____

datum: _____